

ТРАДИЦІЙНІ ГОЛОВНІ УБОРИ

Ігор Перевертнюк

З давніх-давен на нашій території жінки покривали голови якимись головними уборами. Один із найдавніших варіантів головного убору на нашій території — це намітка. Вона має дуже багато локальних (регіональних) назв, починаючи із Західного Полісся — це «плат», «намнітка», «намнетка», на Покутті — «рантух», на Гуцульщині — «перемітка», «намитець», «серпанок» — дуже багато різних назв.

Рушникоподібні головні убори на Волині й на Поліссі мали не тільки практичне значення, а і сакральне, обрядове. Так, наприклад, обов'язково наміткою вперше жінку покривали на весіллі під час весільного обряду. Це могла бути одна намітка, могли бути дві суцільні не розрізані намітки — варіант покривання різнився від конкретної місцевості. Десь також намітками перев'язували руки молодим. У посагу молодої обов'язково повинні були бути намітки, тому що іноді їх використовували як подарунки на весіллях, ними могли обдаровувати родину. Традиція покривання наміткою нареченої на весіллі фактично в деяких місцевостях дійшла і до наших днів. Так, наприклад, на Східній Волині у Славутському районі Хмельницької області по сьогоднішній день на сільських весіллях наречену можуть покривати

ЖІНОЧІ

TRADITIONAL WOMEN'S HEADWEAR

Ihor Perevertniuk

From the earliest times, women in our territory covered their heads with various headwear. One of the oldest variants of a head covering in our territory is a wimple. It has a lot of local (regional) names, starting from Western Polissian "plat", "namnitka", "namnetka", Pokuttian "rantukh", the Hutsul region's "peremetka", "namitets", "serpanok" - a lot of different names.

Towel-shaped headdresses in Volyn and Polissia were not only of practical significance, but also sacred and ceremonial. For example, a woman must be covered with a wimple for the first time at a wedding during a wedding ceremony. It could be one wimple or two seamless uncut pieces of fabric - the way of covering differed from a particular region. Somewhere, a newly married couple was handcuffed at the wedding. Head coverings (wimples) were obligatory elements of the bride's fortune, they were used as wedding gifts to the family. The tradition of covering the bride at the wedding in fact has survived to this day in some areas. For example, in the Slavutych district of the Khmelnytskyi region (Eastern Volyn) a bride still can be covered with a shawl at rural weddings.

наміткою.

Намітка також фігурувала і у поховальному обряді. Серпанковими намітками на Волині накривали покійника у труні. Також намітку вішали на хрест, коли несли покійника на кладовище, і залишали там намітку на хресті. На Поліссі, коли людина вмирала, намітками опускали труну, і як рушник могли використовувати намітку. Власне, це така багатофункціональна річ виходила, якій надавали велике обрядове значення.

У традиційному суспільстві українців побутував звичай, що жінка не мала права з'являтися на люди з непокритою головою. І навіть у великій родині (інформація неодноразово фіксувалася на Поліссі) невістка у свого чоловіка вдома не мала права також бути з непокритою головою при його батьках в хаті.

Розміри традиційних українських наміток дуже різняться за своїми локальними варіантами. Так, наприклад, довжина переважно залежала від традиційного способу пов'язування, який побутував в тій чи іншій місцевості. Деся вони більш схожі, деся — кардинально різні, оригінальні варіанти.

На Поліссі жінка спочатку розділяла волосся на дві частини і накручувала його на кибалку і потім вже поверх кибалки одягався плетений чепець, а поверх чепця безпосередньо уже пов'язували намітку.

На Волині був також подібний спосіб, проте там не була кибалка. Хоча у волинській частині є слово «кибалка», але

The namitka (wimple) also appeared in the mortuary ceremonies. In Volyn, the deceased in the coffin was covered with a shawl. The towel hung on the cross while the coffin was carried to the cemetery and then left there on the cross. In Polissia, when a person died, towels were used to get the coffin down in the grave. In fact, the namitka turned out to be a multifunctional thing, with great ritual significance.

In traditional Ukrainian society, a woman was prohibited to appear in public with her head uncovered. And even in a large family (the information was recorded repeatedly in Polissia), a daughter-in-law was not allowed to be with her head uncovered at her husband's parents' house.

The sizes of traditional Ukrainian head coverings (wimples) vary greatly in different locations. For example, the length depended mainly on the traditional way of tying in a particular area. Somewhere ways of tying a headdress were similar to each other, in other locations radically different and original.

In Polissia, a woman first divided her hair into two parts and curled it around a high headband ("kibalka"). Then she wore a braided cap and tied the wimple over the cap.

A similar method existed in Volyn, but without a high headband (kibalka). Although the word "kibalka" is used in

воно означає «чепець». А от функціонально така кибалка як на Поліссі — обруч або жмут пряжі, на який намотують волосся. На Волині він також був присутній, але трохи інший спосіб був пов'язування волосся і називалась ця пов'язка «кичка» — пов'язували на кичку. Фактично вона робила дві гулі з волосся, і коли жінка пов'язувала голову хусткою або наміткою, то виходили ніби роги такі.

Також дуже поширеним був звичай одягати дві хустки. Так, наприклад, верхня хустка, яка безпосередньо йшла на голову, зазвичай була із полотна або із бавовняних ниток ткани. А нижню хустку складали вузькою смугою, прикривали нею підборіддя і зав'язували на потилиці. Це один із давніх способів носіння хусток, який навіть ще десь до середини ХХ століття подекуди побутовув. Дехто із дослідників вважає, що це є перехідний варіант від намітки до хустки, бо переважно в усіх способах одягання наміток прикривається підборіддя.

Також і на Поліссі, і на Волині побутовували ткани прямокутні хустки, які мали різні назви «пілка», «платок», «затягнута хустка», «занизана хустка», «затикана хустка» — назва могла залежати безпосередньо від способу декорування тієї чи іншої хустки.

Намітки на Поліссі й на Волині переважно оздоблювали вишивкою або ткацтвом. Серпанкові намітки були переважно із тканим орнаментом. Полотно було дуже прозоре, ріденьке. На ньому складно було вишивати, тому

Volyn, it actually means "cap". From the functional point of view, the Polissian kibalka is a hoop or a bundle of yarn on which hair is wound. It was also present in Volyn, but the way of hair braiding was slightly different. The hairband was called "kychka". In fact, a woman made two hair buns and when she tied her head with a scarf or shawl, it looked like two horns.

It was also very common to wear two headkerchief. For example, the upper headscarf tied over to the head was usually made of cloth or fabric weaved out of cotton threads. And the lower headkerchief was folded in a narrow strip to cover the chin and tied at the back of the neck. This is one of the ancient ways of wearing scarves, which existed in some places even in the middle of the XX-th century. Some researchers believe that this is a transitional option from a namitka to a headscarf because in most cases the chin was covered.

Also, there were rectangular headscarves in Polissia and Volyn, called "pilka", "shawl", "tightened hustka (scarf)", "understated hustka (scarf)", "tuck up hustka" – the name defined the way of decoration of particular head covering.

The head coverings in Polissia and Volhyn were mostly decorated with embroidery or figures. Haze shawls mostly had woven ornaments. The cloth was fine and transparent. It was difficult to embroider on this type of cloth. It was easier to fold

легше було, коли сам виріб ткали на верстаті, зробити на кінцях заснівки і на них невеличкий орнамент.

Давні чепці із Полісся та із Волині були переважно плетені. Є цікаві зразки із Рівненського Полісся — чепці плетені на рамі на кроснах узором з віконцями. Є ще давній варіант плетіння чепців голкою. Трошки пізніше з'явилися чепці, плетені гачком. На Східній Волині побутувала традиція вишитих чепців — широкополі у формі берета чепці, які називалися «кимбалка». Зокрема, вони побутували у Новоград-Волинському колишньому повіті. Зразки таких чепців є з теперішнього Старокостянтинівського, Полонського, Баранівського, Новоград-Волинського районів.

Чепець, місцева назва якого кимбалка, побутував на Східній Волині. Зразок із Новоград-Волинського району Житомирської області вишитий на подвійній тканині із домотканого полотна — нижня тканина. Верхня тканина — тонка фабрична біла бавовна, по ній вишиті різні фантастичні орнаменти. Вишиті вовняною ниткою-гарусом, яка була досить популярною вкінці XIX — на початку XX століття. А також металізованою ниткою — сухозліттю. Вишивка досить цікава, неординарна, нагадує церковне золотне шитво. В селах люди вже не пам'ятають де і хто шив ці чепці. Є таке припущення, що, можливо, це була якась монастирська робота, але до сьогодні не встановлено де саме селяни могли купувати такого типу чепці. Дещо

under the ends of the warp and make a small ornament on them when the product itself was woven on the machine.

Ancient caps from Polissia and Volyn were mostly netted. There are interesting samples from Rivne Polissia — caps netted on a weaving machine in a windows pattern. There is an old version of weaving caps with a needle. Crocheted caps appeared a little later. In Eastern Volyn existed a tradition of embroidered caps – wide-brimmed beret-shaped caps, called "kimbalka". In particular, they were popular in the former Novohrad-Volynskiy district. There are samples of such caps from the present Starokostiantyniv, Polonsky, Baranivsk, and Novograd-Volynsk districts.

Cap, locally named kimbalka, existed in Eastern Volyn. The sample from the Novohrad-Volynskiy district of the Zhytomyr region is embroidered on a homemade double-woven cloth – the lower fabric. The upper fabric is a thin white manufactured cotton, embroidered with various fantastic ornaments. The embroidery was made with woolen thread — harus, which was quite popular in the late 19-th - early 20-th century, and also with a metalized thread – dry melt. The embroidery is quite interesting, extraordinary, reminiscent of church gold sewing. In the villages, people no longer remember who and where sewed these caps. There is an assumption that it might have been some kind of monastery manufacture, but to this day it has not been known where exactly the

інші варіанти також були поширені на Східному Поділлі. Хоча, звичайно, східноволинські кимбалки — досить унікальний варіант.

Два варіанти український поліських кибалок. Перший варіант був поширений на середньому Поліссі. На дротяну основу обкручена тканина, яка зафіксована пасмами лляних домопрядених ниток. Кибалку продівали через голову, і розділене на дві частини волосся обкручували і піднімали нагору. І вже поверх цього одягався чепець.

Варіант західнополіської кибалки. На Західному поліссі був звичай підрізати волосся. І у цих селах, де волосся підрізали, звичайна кибалка була не потрібна, бо не було чого накручувати. Але хотіли, щоб все-таки головні убори мали форму, і тому робили кибалки із кори бересту, клали на голову кибалку і безпосередньо по кибалці вив'язували намітку або хустку, щоб головний убір мав певну форму.

Варіанти плетених чепців. Чепець походить із межі Центрального і Західного Полісся — Рівненська область Сарненський район село Кричильськ. Чепець плетений голкою — досить давня техніка плетіння, зустрічається ще навіть в археологічних розкопках. До самого чепця пришитий полотняний околиш із лляного полотна, і вже до самого околиша пришивали мотузки, щоб можна було його добре зафіксувати на голові поверх волосся, яке закручене на кибалку.

Також чепці використовували для

peasants could buy this type of cap.

Somewhat other options were also common in Eastern Podillia. Although East Volyn kimbalka is a rather unique thing.

There are two versions of Ukrainian Polissian wimples (head covering). The first was common in central Polissia. The cloth was fixed around the wire, which was fixed with homemade linen threads. The wimple ran through the head and the hair divided into two parts was wrapped and lifted up. And the cap was worn on top.

A Western Polissian wimple looked as follows. In Western Polissia women used to cut their hair, so the wimple was unnecessary because it was nothing to curl on it. But they still wanted their head coverings to have a shape, so they made high headbands from birch bark, put it on their head and than tied a scarf or shawl directly over the headband so that the headdress had a certain shape.

Netted caps options. Cap comes from the border of Central and Western Polissia – Krychylsk village, Sarny district of Rivne region. The cap is netted with a needle – a fairly old technique of weaving found in archaeological excavations. A linen brim was sewn to the cap, and ropes were sewn to the brim so that it could be well fixed on the head over the hair, which was twisted into a headband.

Caps were also used to protect the head coverings from hair fat, as the hair gets

того, щоб не мастити волоссям головні убори. Через те, що волосся жирніє і з часом воно може робити жовті плями, особливо якщо мова йде про фабричні хустки, які були досить дорогими, і селяни не могли собі дозволити часто їх змінювати. Тому до них ставились дуже шанобливо і обов'язково перед тим, як одягати на голову хустку, зав'язували чепець.

Другий варіант чепця — зі Східної Волині Новоград-Волинський район село Мала Горбаша — плетений із валових конопляних ниток орнаментальними мотивами. Чепець плетений гачком, до нього також пришитий околиш вже з бавовняної тканини. На кінцях також прив'язані полотняні шнури для того, щоб чепець можна було легко зафіксувати на голові.

На Західному Поліссі на межі сучасних Ратнівського і Камінь-Каширського районів у деяких селах побутував такий головний убір, який називався «чуби». Досить цікавий та унікальний головний убір, який складався з трьох частин. Коли вже жінка намотала волосся на кибалку, перед тим, як одягати хустку, на чолі пов'язувалась вишита стрічка, з'єднана посередині. По обидва боки вишита косою гладдю геометричним орнаментом. Стрічка мала назву «кладочка», її клали на чоло і зав'язували (фіксували) на потилиці. Потім одягалась безпосередньо сама хустка. Хустки були полотняні, пошиті із двох пілок частин полотна, вишиті на чотири сторони

greasy and leaves yellow spots over time. Especially when it comes to manufactured scarves, which were quite expensive, the peasants could not afford to change them often. Therefore, they tried to keep them well and it was obligatory to wear a cap before a headscarf.

The second version of the cap from the village of Mala Gorbasha, Novograd-Volyn district, Eastern Volyn. It is netted from hempen threads with ornamental motifs. The cap is crocheted, and a cotton brim is sewn around it. Strips of linen are tied at the edges so that the cap can be easily fixed on the head.

In Western Polissia, on the border of modern Ratnivsk and Kamin-Kashyrsk districts, in some villages there was a headdress called "chuby". It is quite an interesting and unique headdress, which consists of three parts. As the woman wound her hair into a headband, an embroidered ribbon cross-bounded in the middle was tied around her forehead before putting on a head kerchief. It is embroidered with an hemstich geometric ornament on both sides. The tape was called a "kladochka", it was placed on the forehead and tied fixed) on the back of the head. Then the scarf itself was put on directly. The head kerchiefs were linen, sewn from two pieces of cloth, embroidered with various ornaments on four sides. This was

різними орнаментами. Це робили для того, аби жінці, ідучи на свято до церкви, не обов'язково було кожен раз вишивати іншу хустку, можна було просто поміняти сторону (видно зазвичай було одну). Була така універсальна хустка, вишита з елементами занизування, вирізування, настилування (досить цікавий варіант як для Західного Полісся саме у Волинській області). І потім кінці хустки, коли вона зав'язувалась, фіксували над чолом і самі кінці фіксувались бантиком, зробленим із фабричної бавовняної тканини і вовняних та бавовняних ниток. Називався цей бантик «палюшка». Головний убір був привезений із села Видричі Камінь-Каширського району Волинської області вкінці XIX — на початку XX століття у ньому молодіці ходили до церкви. Це святковий головний убір.

Рушникоподібний головний убір — намітка з Сарненського району Рівненської області, вишита так званою «ризю», як кажуть на Сарненщині. Намітка вишита і настилуванням, і вирізуванням, є і мережка прутиком, і петельний шов — на ній поєднано багато різних технік, із традиційними для тієї місцевості мохрами. В одній із частин намітки вишита смуга, яка називається «чоло». Ця смуга безпосередньо йшла на лобі над чолом і вона була вишита.

Намітки із Західного Полісся Рівненської області з Володимирецького і Зарічненського районів. Обидві намітки мають вишите чоло у різних частинах, бо різні способи пов'язування. Намітка з

done so that the woman did not have to embroider a different head kerchief every time she went to church, she could simply change sides (usually only one side was visible). There was such a universal scarf, embroidered with darning elements, cutting, needlepoint (quite an interesting option for Western Polissia in the Volyn region). And then the ends of the tied scarf were fixed over the forehead in bow made of manufactured cotton cloth, wool and cotton threads. This bow was called "paliushka". The headdress was brought from the village of Vydrychi, Kamin-Kashyrsk district, Volyn region, in the late 19-th and early 20-th centuries. This is a festive headdress.

The towel shape headdress is a wimple from the Sarny district of the Rivne region, embroidered with the so-called "rizzia" (cutting), as they say in the Sarny region. The wimple is embroidered with needlepoint and cutting, creed stitch and buttonhole stitch - it combines many different techniques, with thum ends traditional for that area. In one of the parts of the wimple there is and embroidered strip called "forehead". This embroidered stripe was tied directly above the forehead.

Wimples from Western Polissia, Rivne, Volodymyrets and Zarichne regions. Both scarves have an embroidered forehead in different parts because of the different ways of tying. The shawl from Volodymyrets district is embroidered mainly with

Володимирецького району вишита переважно настилуванням, з імітацією вирізування — ніби як віконечка, і також їхній традиційний прийом — мохри. До речі, для виготовлення мохрів використані фарбовані природними барвниками нитки. Чоло вишите технікою заволокання геометричним орнаментом червоним і синім кольорами. Намітка із Зарічненського району із села Серники оздоблена тканим орнаментом перебірною технікою і вишивкою петельним швом зроблені зубчики. По краю чоло на намітці із Зарічненського району вишите петельним швом зубцями переважно червоним кольором із кривулькою чорним кольором.

Мабуть, одні із найтонших наміток побутували на Східній Волині, а саме у декількох селах Баранівського району. Намітка із села Радулин серпанкова, зовсім-зовсім прозора, довжиною близько 2,5 м. Кінці намітки оздоблені тканим досить простим орнаментом червоною бавовняною заплочкою. Ця намітка можливо навіть з середини ХІХ ст.

Також досить оригінальними були занизані або затягнуті хустки, платки — поширені на Середньому Поліссі і на Східній Волині. У Ємільчинському, Новоград-Волинському, Баранівському районах теперішньої Житомирської області. Хустка прямокутної форми і цікава тим, що вишита на два боки. Якщо розкласти хустку, то виходить, що одна сторона вишита на лице, а інша — навиворіт. Перед тим як одягати цю

needlepoint to imitate the cutting, that looked like small windows, and traditional thum ends (mohair). By the way, only naturally dyed threads were used to make mohair. The forehead is embroidered with a red and blue geometric ornament in the darning technique. The wimple from the village of Sernyky, Zarichne district, is decorated with a sorting weaving technique and pikes made with buttonhole stitch. On the edge of the forehead, the wimple from Zarichne district is embroidered with buttonhole stitch in red and black curves.

Apparently, some of the thinnest wimples existed in Eastern Volyn, namely in several villages of Baranivka district. The shawl from the village of Radulin is very transparent gauze, about 2,5 meters long. The edges of the shawl are decorated with a simple woven red cotton treads. This wimple may date back to the middle of the 19-th century.

Also there were fairly original darned or tightened scarves, head kerchiefs common in Middle Polissia and Eastern Volyn. In Yemilchynsk, Novograd-Volynsk, Baranovsk districts of the present Zhytomyr region. The rectangular scarf makes interest because it is embroidered on both sides. If you unfold the scarf, it turns out that one side is embroidered on the face, and the other is embroidered inside out. The scarf was folded into a triangle before wearing, so the two embroidered ends were on the outside. The

хустку, її складали трикутником, таким чином, два вишитих кінці були назовні. Переважно хустки були вишиті технікою занизування, хоч у пізніші часи зустрічаються хустки вишиті й хрестиком, і настилуванням. Кінці залишали під час вишивки, коли вишивали занизуванням, а коли іншою технікою, то їх робили спеціально. Коли хустку одягали, обов'язково над чолом трошки загортали. Кінці на потилиці перехрещували, фіксували, і підв'язували складеною шовковою або бавовняною хусткою, і зав'язували на потилиці.

Цікаві архаїчні хустки побутували на Поліссі у Костопільському районі Рівненської області. Також прямокутна видовжена хустка. І також, коли подібна хустка складалася, виходили два роги — хустка «на два роги» — побутувала така назва. Хустка оздоблена ткацтвом просто смугастим орнаментом.

Цікавий варіант — крижаста хустка з межі Центрального і Західного Полісся Сарненського району. Крижаста — через те, що вишита хрестами (криж — з польської хрест). Вишита на чотири сторони двома орнаментами. Два кінці одним орнаментом вишиті. Інші два — вишиті іншим орнаментом із китичками, кутасами, мохрами або драпалями із кольорової бавовняної пряжі.

Також у різних частинах Полісся побутували і хустки, виткані у клітинку. Ця хустка також із Сарненського у Рівненській області, хоча подібні хустки зустрічалися і на Житомирщині, і на

scarves were mostly embroidered with the darning technique, however in later times one could meet the cross embroidered or needlepointed scarves. The edges were left during darning embroidery, when emboided in other techniques, they were made in purpose. When wearing, a head kerchief was wrappeed a little bit over forehead. The ends were crossed on the back of the head, fixed and tied with a folded silk or cotton scarf, and tied on the back of the head.

Some interesting archaic head kerchiefs existed in the Kostopil district of Rivne region in Polissia. It was also a rectangular, elongated scarf. And also, when such a head kerchief was folded, two horns came out – it was so called a head kerchief "for two horns". The scarf is decorated with a weaved striped ornament.

Another interesting exemplar is a krzyż scarf from the border of Central and Western Polissia, Sarny district. The name krzyż - comes from the Polish “cross”, it is embroidered with cross-stich. The scarf if embroidered on four sides with two types of ornaments. The two ends are embroidered with one ornament. The other two are embroidered with another ornament with tassels, corners, mohairs or scratches made of colored cotton yarn.

Cell woven scarves existed in different parts of Polissia. This scarf is also from Sarny district in Rivne region, although similar scarves were found in Zhytomyr region, Kyiv Polissia, and Western and

Київському Поліссі, і на Західному й Волинському Поліссі. Хустка має прямокутну форму, бувають також і хустки квадратної форми. Має вона досить цікаву структуру і в нитках основи, і в нитках піткання йде чергування товстих і тонких ниток, тому воно дає певний рельєф, структуру самої тканини.

Починаючи із кінця XIX століття (можливо, й раніше) у широкий вжиток почали входити хустки мануфактурного виробництва. Це були хустки виробництва Російської Імперії, а з часом і польські хустки. Були вовняні і бавовняні переважно. Подібні широко використовувались в степанських околицях. Називалася блакитна хустка, хоча взагалі ця хустка виробництва мануфактури Прохорових, яке діяло у дореволюційні часи. Ці хустки бувають більших і менших розмірів. Тло хустки заповнене ніби турецькими узорами на зеленому фоні, а берег уже інакший на червоному контрастному фоні.

На початку XX століття дуже популярними стали хустки із тонкої вовняної тканини з набивним квітковим орнаментом. Вони були і російського, і західноєвропейського виробництва. На Поліссі такі хустки називали «салісуха», «салісовка», «салісівка», «шальянівка», «шальянова хустка». Хустки були поширені фактично по всій Україні. Різних кольорів: блакитного, білого, коричневого, чорного, темно-синього з різними варіантами принтів. В кожному

Volyn Polissia. The scarf has a rectangular shape, but there are also square scarves. It has a very interesting structure. Both warp and weft yarn have alternation of thick and thin threads, which makes prominence in tissue, the structure of the fabric.

Starting from the end of the 19-th century (perhaps even earlier), manufactured head kerchiefs started to be widely used. These were head kerchiefs made in the Russian Empire, and eventually Polish head kerchiefs. Most of them were made of wool and cotton. These were widely used outlying districts of Stepania. It was called a blue headkerchief, although this head kerchief was produced by the Prokhorov manufacture, which operated in pre-revolutionary times. These scarves come in larger and smaller sizes. The field of the scarf is filled with Turkish patterns on a green background, and the hemline is different on a red contrasting background.

In the beginning of the 20-th century, scarves made of fine woolen fabric with printed floral ornaments became very popular. They were of both Russian and Western European origin. In Polissia such scarves were called "salisukha", "salisovka", "salisivka", "shalyanivka", "shalyanova scarf". Scarves were widespread virtually throughout Ukraine. The colors were different: blue, white, brown, black, navy blue with different prints. In each area an own type of scarves was popular. In fact, the

<p>локальному ареалі — свої види хусток були більш популярні. Фактично традиція носіння таких хусток дійшла і до наших днів.</p> <p>Тема жіночих головних уборів, звичайно, дуже велика і не можна все охопити за один раз.</p>	<p>tradition of wearing such scarves has survived to this day.</p> <p>Of course, the theme of women's head wear, is complex and can not be covered at one time.</p>
---	---